

Gereformeerd en katholiek streden samen tegen liberale wetenschapsidee

Ab Flipse: 'Reduceer geloof niet tot creationisme'

Het debat tussen christenen en niet-gelovige wetenschappers als Richard Dawkins lijkt een voortdurende herhaling van zetten. Maar dat beeld klopt niet, ontdekte Ab Flipse. Hij promoveerde op een onderzoek naar de vraag hoe gereformeerden en katholieken natuurwetenschap op eigen wijze vormgaven in de periode 1880-1940. Lodewijk Born sprak met Flipse.

De combinatie 'religie en wetenschap' zorgt nog steeds voor verhitte debatten. Zie de populariteit van de boeken van wetenschapper Richard Dawkins en in ons land *God bewijzen* van Rik Peels en Stefan Paas. In elke tijd heeft het debat over geloof en wetenschappen een eigen dynamiek gehad.

Wetenschapshistoricus Ab Flipse deed een vergelijkend onderzoek naar de houding van Nederlandse gereformeerden en rooms-katholieken tegenover de natuurwetenschap in de periode 1880-1940. Hij ontdekte dat de houding van de gereformeerden en katholieken rond 1900 niet gekenmerkt werd door angst voor of afzijdigheid van de natuurwetenschap. Hun ideologie, het neocalvinisme respectievelijk neothomisme, was veeleer een poging zich deze wetenschap toe te eigenen en op eigen wijze vorm te geven. Hoewel het niet ontbrak aan conflictstof was er tegelijk een sterk verlangen naar synthese van religie en wetenschap, blijkt uit zijn proefschrift. Het debat van 2014 laat zowel overeenkomsten als grote verschillen zien met hoe dat rond 1900 gevoerd werd."

In welke vorm probeerden de beide gezindten wetenschap een plek te geven?

"Orthodoxe protestanten en katholieken stelden zich aan het eind van de negentiende eeuw niet meer afzijdig of louter negatief op tegenover de natuurwetenschap. Zij ontwikkelden hun eigen wereldbeschouwing en ideologie, een visie op de moderne samenleving: neocalvinisme en neothomisme. Het was een wereldbeschouwing die de concurrentie aan moest gaan met de dominante liberale visie. Dit betekende bijvoorbeeld dat ze zich niet neerlegden bij een scheiding van wetenschap en geloof. Een christelijke wereldbeschouwing moest tot een 'christelijke wetenschap' leiden. Christelijke wetenschap betekende overigens niet dat de natuurwetenschap moest worden afgeleid uit de Bijbel, of uit de filosofie van Thomas van Aquino. Het belangrijkste was dat de christelijke wetenschap ten diepste religieus gefundeerd was en dat specialistische wetenschappelijke kennis nooit als de volledige waarheid moest worden gezien."

De wereld draait vanzelf, zegt de gangbare wetenschap. Foto NASA

Kritiek was er op specifieke aspecten van de negentiende-eeuwse wetenschap, zoals het veronderstelde 'mechanische' karakter ervan.

"De toenmalige gereformeerden

en katholieken huldigden een heel brede opvatting van wetenschap, waarin wetenschap zich ook bezig moest houden met grote vragen over zin, wezen en

doel van de dingen. En juist op dat laatste terrein kwam ze tot andere antwoorden dan de gangbare wetenschap die volgens hen dwaalde, en een materialistisch

en mechanistisch karakter had. In een mechanische wereld, dat is een wereld die wordt beschouwd als een mechaniek, een machine, leek geen ruimte voor een voor-

Wetenschap

Bijbel

Overgave in de Psalmen

Het wonder van ons bestaan

Het is een wonder dat een kind gezond ter wereld komt.
Foto SXC Oriol Martinez

*U was het die mijn nieren vormde,
die mij weefde in de buik van mijn moeder
Ik loof u voor het ontzaglijke wonder
van mijn bestaan
wonderbaarlijk is wat u gemaakt
hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn
ziel
Ps 139:13,14*

In onze tijd heb je intellectuelen die denken dat de wereld in hun broekzak past. Ze hebben niet zo veel vragen. De kosmos begon met de oerknal. De materie om ons heen is nucleair afval van een ster die er niet meer is. De evolutie verklaart de diversiteit van leven op aarde. En inderdaad is het met ons gedaan als we gestorven zijn.

Ik heb een fundamenteel andere manier van kijken. Voor mij is het bestaan vooral wonderbaarlijk. Dat deze wereld bestaat, dat kinderen gezond op de wereld komen, de schoonheid om ons heen - hoe kan dat allemaal? Het is onvoorstelbaar! Natuurlijk kan er veel verklaard worden. Maar in de grond van de zaak zijn er meer vragen dan antwoorden. Ons bestaan is fundamenteel raadselachtig.

Er zijn 7 miljard mensen op aarde. Er zijn vele verschillende geloofsovertuigingen. Toch kan niemand antwoord geven op de diepste vragen van ons leven. Ook atheïsten niet.

Psalm 139 is een psalm van verwondering.

In de eerste strofe beschrijft de psalmist zijn omgang met God. Hij ervaart dat God hem overal nabij is. God weet alles van hem. Al zijn bewegingen worden door God gevolgd. De psalm is geschreven in de taal van de liefde. Zoals geliefden alles met elkaar delen en elkaar kennen in spreken, bewegen en gedachten, zo ervaart de psalmist God. 'U omgeeft mij van achteren en van voren. U legt uw hand op mij' (5).

God is voor de psalmist zijn intieme partner. God is degene met wie hij alles deelt.

Angst

Maar dan slaat het vertrouwen om in angst. De dichter wil weg. Weg van Gods aandacht, weg van Gods ogen, weg van de alwetende God, die je haren heeft geteld en al je gedachten leest.

Hij gaat op de vlucht, maar er-

vaart: overal waar ik heenga, daar kom ik God weer tegen. De psalmist ervaart: al zou je naar een ander continent gaan, al zou je een eind maken aan je leven - toch zou je ook daar God tegenkomen. Een nogal vergaande gedachte.

Velen van ons stellen de hel voor als de plaats van absolute Godverlatenheid. De dichter hier zegt: zelfs al vlijde ik mij neer in het dodenrijk - ook daar zou ik u tegen komen (9). In deze Psalm regeert God over alles, zelfs over de hel.

Hetzelfde geloof spreekt uit de woorden van een gedicht: 'dat ik niet uit dit smal en onvast bestand van mijn bestaan zal vallen dan in uw hand' (Ad den Besten).

Het is het diepe vertrouwen, dat wij niet onszelf overeind hoeven te houden, maar dat we geborgen zijn in God. Het vertrouwen, dat alles uiteindelijk niet afhankelijk is van ons geloof en onze goede daden, maar van Hem die ons draagt.

In de laatste strofe staat iets dat niet zo christelijk is: 'God, breng de zondaars om, Zou ik niet haten wie u haten?' (19,21)

We kunnen besluiten om dat maar niet te lezen, en te plaatsten in het vakje 'dat slaan we over'.

Maar is het niet mooi om te merken dat de Bijbel geschreven is door mensen van vlees en bloed? De roep om wraak, het gebed tegen de vijanden - zijn zulke gedachten niet heel menselijk?

En mag dat niet: een roep om gerechtigheid, een gebed, dat God een einde maakt aan wreedheid en onmenselijkheid?

En zo keren we terug naar onze tekst in het derde couplet: God, die ons gevormd heeft in de buik van onze moeder - het ontzaglijke wonder van ons bestaan.

Het is mogelijk dat men in de wetenschap zegt: de ontwikkeling van een cel naar een meercellig organisme verloopt volgens eenvoudige principes.

Voor de gelovige geldt vooral: 'het gaat mijn begrip te boven' (6) Niet-gelovige koppels gebruiken soms de uitdrukking: we maken een kind. Voor een christen is het leven altijd een geschenk.

Jart Voortman

zienige God. Die wereld draait immers vanzelf, is autonoom. Natuurlijk konden er binnen bijvoorbeeld de natuurkunde allerlei zaken mechanisch worden verklaard, erkenden zij ook wel, maar het werd een probleem, wanneer dit werd uitgebouwd tot een mechanische wereldbeschouwing. Dat deed geen recht aan de volheid van de geschapen natuur. Deze bredere opvatting van de wetenschap noemden zij 'organisch'. Zowel de gereformeerden als katholieken wezen aanvankelijk Darwins evolutietheorie af. Het ging hen daarbij niet zozeer om de botsing met het scheppingsverhaal uit Genesis 1, maar zij zagen de toenmalige evolutietheorie als een mechanische theorie."

U keek ook naar de publicaties van gereformeerde voormannen als Abraham Kuyper en Herman Bavinck en rooms-katholieke filosofen als J.V. de Groot en J.Th. Beysens. Welke rol hadden zij?

"In de jaren rond 1900 was er inderdaad een stevig publiek debat over geloof en wetenschap. Dat

geleidelijk meer intern gevoerd worden in de zuilen."

U ontdekte dat rond 1900 gereformeerden en katholieken de handen ineen sloegen en gezamenlijk het 'liberale' wetenschapsideaal bestreden. Hoe kon het bestaan dat 'rooms' en 'protestant' over de geloofsverschillen heenstapten?

"Het ligt in lijn met de politieke samenwerking die er in deze periode in Nederland ontstond tussen antirevolutionairen en rooms-katholieken. Men had gezamenlijk een aantal doelen, zoals gelijkberechtigting van het bijzonder onderwijs. Daarbij voegde zich nu ook de discussie over universiteiten. Maar het was wel meer dan een monsterverbond. Het aardige is dat er ook allerlei inhoudelijk parallellen zijn aan te wijzen tussen de gereformeerde en de katholieke benadering van wetenschap. Iemand als Bavinck liet zich rechtstreeks inspireren door het opbloeiend neothomisme bij zijn pogingen het calvinisme in rapport te brengen met de tijd. Katholieken waren onderdeel van

voor orthodoxe protestanten, pas later in zwang is gekomen. De grondleggers van het neocalvinisme en neothomisme worstelden nog met een natuurwetenschap die relatief nieuw was, een wetenschap die los was komen te staan van het geloof. Maar zij stonden wel open voor allerlei resultaten ervan, hoewel zij zich verzetten tegen bepaalde theoretische kaders. Achteraf kun je een deel van dit verzet onnodig noemen. En ook de toenmalige oplossingen - de brede 'organische' opvatting van wetenschap - kunnen wij nu misschien niet meer accepteren, maar de discussies zijn nog wel leerzaam. Het zou goed zijn als het publieke debat over geloof en wetenschap zich weer verbreedt tot discussies over het karakter van wetenschap en geloof - en de relatie tussen de twee. Dat is overigens iets wat al gaande is."

Waar zit in het huidige debat over geloof en wetenschap vaak de Babylonische spraakverwarring?

"Het publieke debat over geloof en wetenschap is nogal eens beperkt tot debatten over de evolutietheorie. De reden daarvan is dat in de loop van de twintigste eeuw in de Verenigde Staten een sterke creationistische beweging is ontstaan, die ook in Nederland weerklank heeft gevonden. Creationisten menen dat het mogelijk is een alternatieve wetenschap te ontwikkelen die overeenkomt met een letterlijk-historische lezing van het eerste gedeelte van Genesis. In de laatste jaren is het publieke debat overigens wel wat verbreed. Er komen steeds vaker andere onderwerpen aan bod. Het zou mooi zijn als wordt ingezien dat het debat over geloof en wetenschap interessanter wordt als geloof niet gereduceerd wordt tot creationisme, en bij wetenschap niet alleen aan de evolutietheorie wordt gedacht."

Lodewijk Born

Ab Flipse, Christelijke wetenschap. Nederlandse rooms-katholieken en gereformeerden over de natuurwetenschap, 1880-1940. Uitg. Verloren, € 29

'Christelijke wetenschap betekende niet dat de natuurwetenschap moest worden afgeleid uit de Bijbel'

kwam vooral omdat, op initiatief van minister-president Abraham Kuyper, geprobeerd werd de Hoger Onderwijswet te veranderen, waarin was vastgelegd hoe de Nederlandse universiteiten waren georganiseerd. Dat raakte aan het karakter van de wetenschap. Kuypers nieuwe wet beoogde meer ruimte te creëren voor confessionele initiatieven in het hoger onderwijs, zoals bijzondere universiteiten en leerstoelen.

In de politiek werd hierover fel gedebatteerd. En in de academische setting werd nu ook de stem gehoord van de hoogleeraren van de Vrije Universiteit, zoals Kuyper en Bavinck, of katholieke hoogleeraren die een bijzondere leerstoel bekleedden, zoals De Groot en Beysens. Dit maakte veel los in liberale kring waar de eigen wetenschapsvisie tot dan toe als vanzelfsprekend werd gezien. De verhoudingen werden op scherp gesteld. Pas in de loop der tijd, toen er een verzuilde structuur ontstond in Nederland, zouden de debatten

het internationale catholicisme, maar het katholieke denken over wetenschap kreeg in Nederland eigen accenten doordat men een voorbeeld nam aan de gereformeerden.

Dit betekende overigens niet dat er daadwerkelijk in organisaties kon worden samengewerkt. Eén christelijke universiteit was net zo ondenkbaar als één christelijke politiek partij. Het is meer dat men ten diepste met dezelfde problemen bezig was, en dat ook bij elkaar herkende."

Waarom is anno 2014 interessant om te zien hoe destijds de hazen liepen?

"Vaak worden de huidige debatten - bijvoorbeeld over creationisme versus evolutie - als een eindeloze herhaling van zetten gezien. Een discussie zonder eind, begonnen bij Charles Darwin, die geen stap vooruit komt. Het is echter interessant te zien dat de discussies rond 1900 veel breder waren en dat het strikt creationistische standpunt dat nu bijna vanzelfsprekend lijkt